

הקורבנות בעיני הנביאים

הקורבנות, נושא פרשתנו, עמדו במרכז החיים הדתיים כשהמשכן והמקדש היו קיימים. מרכזיותם בתורה ניכרת לא רק בעצם אריכותו של הדיון בהם, אלא גם בכך שדיניהם מפורטים בחומש המרכזי, חומש ויקרא.

מאז חורבן בית שני, לפני כמעט אלפיים שנה, אין עבודת הקורבנות מתקיימת. אולם רלבנטיות עכשווית רבה עדיין יש בביקורת שהשמיעו על עבודת המקדש כמה מהנביאים של ימי בית ראשון. זוהי ביקורת נוקבת ועמוקה, והנביאים הקדישו לה כמה מן העוזים בנאומיהם. אחת המוקדמות בהן באה עוד בימי המשכן, מפי שמואל הנביא: "החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע בקול ה' הנה שמע – מזבח טוב; להקשיב – מחלב אילים" (שמ"א טו, כב).

עמוס התנבא: "שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתכם. כי אם תעלו לי עלות ומנחתים לא ארצה ושלם מריאכם לא אביט. הסר מעלי המון שריה וזמרת נבליה לא אשמע – ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן" (ה, כא-כד). וכמוהו הושע (ו, 1): "כי חסד חפצתי ולא זבח, ורעת א-להים – מעלות".

ביקורת דומה אפשר למצוא בכמה ממזמורי תהילים. אם

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ארעב לא אמר לך, כי לי תבל ומלאה; האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה? (ג, יב-יג). "א-דני, שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. כי לא תחפץ זבח, ואתנה עולה לא תרצה. זבחי א-להים רוח נשברה; לב נשבר ונדפה, א-להים, לא תבזה" (נא, יז-יט).

מדבריו של ירמיהו הנביא אף משתמע שמערכת הקורבנות לא הייתה כוונתו הראשונית של ה': "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא [הוציא] אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר: שמעו בקולי והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם" (ז, כב-כג).

חריפים מכולם דבריו של ישעיהו, שאנו קוראים בהפטרות שבת חזון לקראת תשעה באב: "למה לי רב זבחיכם?, יאמר ה'. שבעתי עלות אילים וחלב מריאים, ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי. כי תבאו לראות פני, מי בקש זאת מידכם, רמס חצרי? לא תוסיפו הביא מנחת שוא! קטרת תועבה היא לי" (א, יא-יג).

ביקורת זאת, הנשמעת בקולות רבים ושוורת דורות על דורות, היא חריגה: העם סופג ביקורת לא על כך שהפר את דבר ה' אלא על כך שמילא אותו. הקורבנות היו מצווה. ההקרבה הייתה מעשה מקודש שבוצע במקום קדוש. מה אם כן עורר את חמתם של הנביאים ואת גערתם?

הם לא התנגדו לקורבנות כשלעצמם. ירמיהו חזה כי יום יבוא "ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם ומארץ בנימן ומן השפלה ומן ההר ומן הנגב מבאים עולה וזבח ומנחה ולבונה ומבאי תודה בית ה'" (יז, כו). וכך גם ישעיהו לגבי העמים כולם: "והביאותם אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי, עולתיהם

וְזָבַחֵהֶם לְרִצּוֹן עַל מִזְבְּחֵי; כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים”
(נו, ז).

ביקורתם של הנביאים נסכה לא על הקורבנות שכבר אינם קיימים בימינו, אלא על דבר המתקיים בימינו כשם שהתקיים בעידן המשכן והמקדש. הם זועזעו עד לב הווייתם מן הרעיון שאפשר לעבוד את האל וכו בזמן לנהוג בכני אדם בעוול, באכזריות, בזלזול, בחוסר רגישות או בקלות ראש; מן התפיסה שכל עוד אני מקיים פולחן דתי, אני יכול לעשות ככל העולה על רוחי. תפיסה זו הרתיחה את הנביאים. אם אתם חושבים כך, הם כמו אומרים לנו, כי אז לא הבנתם לא מהו אלוהים ולא מהי התורה.

הדבר הראשון שהתורה אומרת לנו על האנושות הוא שכל אדם נברא בצלם אלוהים וכדמותו. לכן, העושה עוול לאדם פוגע בברייה היחידה בעולם שאלוהים טבע בה את צלמו. חטא כלפי אדם, כל אדם, הוא חטא כלפי אלוהים.

בהכרזה הראשונה בתורה על ייעודו של עם ישראל אומר ה' על אברהם, "כִּי יִדְעֹתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֵת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט). דרך ה' היא לנהוג בזולתנו בצדקה ובמשפט. בהקשרה במקום שהיא מובאת בו בתורה, הכרזה זו מבטאת את רצונו של ה' שאברהם יתפלל למען אנשי סדום – מתוך ידיעה שהם רעים וחסרי אונים.

דווקא בספר ויקרא, ספר הקורבנות, אנו מוצאים את צמד המצוות של אהבת הרע ואהבת הגר (ויקרא יט, יח; לג-לד). הקורבנות המבטאים את אהבתנו לה' ואת יראתנו מפניו צריכים להובילנו לאהבה כלפי רענו ואף כלפי הזר שבתוכנו. התורה

נמנעת מאבחנה בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו: המעבר מעבודת ה' לאהבת הזולת מצופה להיות חלק.

עמוס, הושע, ישעיהו, מיכה וירמיהו חיו כולם בחברות שבהן הבריות דקדקו בפרטי הקורבנות שהביאו למקדש, אך היו שקועות בשוחד ובשחיתות, בעיוות דין, בניצול עוצמה ובדריסת החלשים. הנביאים ראו בכך סתירה עקרונית ומסוכנת.

המסורת היהודית מגלה יחס עמום כלפי עצם מעשה הבאת הקורבן. לא רק לעם ישראל היו בימי קדם מקדשים, כוהנים וקורבנות. כמעט לכל עם היו הדברים האלה. למראית עין, בעבודת הקורבנות התקרבה דת ישראל למנהגי העמים השכנים יותר מכלל תחום אחר. אלא שמערכת הקורבנות היהודית ומערכות הקורבנות הפגאניות הושתתו על אמונות יסוד שונות זו מזו תכלית כל שוני. בדתות רבות אחרות, הקורבנות נתפסו כדרך לרצות את האלים ולפייס את זעמם. האצטקים האמינו שבשר הקורבנות מזין את האלים המקיימים את היקום. היוונים הקדומים, על פי השערתו של חוקר דתם וולטר בורקרט, הרגישו אשמה על שהרגו בעלי חיים לצורך אכילתם, והקרכת הקורבנות הייתה הדרך שלהם להשקיט את המצפון.

כל הרעיונות הללו זרים ליהדות. אי אפשר לשחד את אלוהים. מה עוד שכל היקום שלו, וכל מה שנביא לו שייך לו ממילא. עבירות שנמחלו באמצעות קורבן אינן מצדיקות עבירות אחרות. הכוונה והלך-הנפש הכרחיים אפוא במערכת הקורבנות. המחשבה כי אם אביא לאלוהים קורבן הוא יתעלם מחטאי האחרים, כלומר הרעיון שאפשר לשחד את שופט כל הארץ, הופכת מעשה מקודש למעשה פגאני ומולידה את ההפך הגמור ממה שהתורה התכוונה לו. הפולחן הדתי, שנועד לקרב

אותנו אל הישר והטוב, נעשה כך לשיטה להרגעת מצפונם של עושי המעוות והרע.

עבודת ה' היא עשיית טוב עם בריותיו. הנביא מיכה ניסח זאת בפסוקים נוקבים: "הִירְצָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים, בְּרִבְבוֹת נְחָלֵי שָׁמֶן? הֲאֵתָן בְּכוּרֵי פִשְׁעֵי, פְּרִי בִטְנֵי חַטָּאת נִפְשֵׁי? הֲגִיד לְךָ, אָדָם, מֶה טוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמֶּךָ: כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לִכְתּוֹת עִם אֱלֹהֶיךָ (ו, ז-ח). הנביא ירמיהו אמר על המלך יאשיהו: "דָּן דִּין עֲנֵי וְאֲבִיוֹן – אֲז טוֹב. הֲלוֹא הִיא הִדְעַת אֹתִי, נְאֻם ה'" (כב, טז). לדעת את ה', אומר ירמיהו, פירושו לדאוג לנזקקים.

הרמב"ם הדגיש רעיון זה כאשר בחר להציב ולפרש בסוף ספר דעת-ה' שלו, ספרו הפילוסופי הגדול 'מורה נבוכים', דברים נוספים של ירמיהו: "כֹּה אָמַר ה': אֵל יִתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוֹרָתוֹ, אֵל יִתְהַלֵּל עֹשֶׂי עֲשָׂוִים. כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמֵּתְהַלֵּל: הַשֶּׁפֶל וְיָדַע אֹתִי, כִּי אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה בְּאָרֶץ. כִּי בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי. נְאֻם ה'" (ט, כב-כג). לדעת את ה' הוא לדעת כי הוא נוהג בחסד, במשפט ובצדקה.

הסכנה במערכת הקורבנות, אמרו הנביאים, היא שאנשים עלולים לחשוב שיש שני מתחמים מנותקים: המקדש, מקום עבודת האלוהים – וכנגדו העולם שבחוץ, שבו מתקיימים היחסים שבין אדם לחברו. התורה דוחה את ההבדלה הזאת. מבחינה הלכתית התחומים נבדלים, אבל מבחינה פסיכולוגית, מבחינה מוסרית ומבחינה רוחנית שניהם שייכים למערכת אחת שאינה מתחלקת.

אני מאמין שלאהוב את ה' הוא לאהוב את בני האדם זולתנו. שלכבד את ה' הוא לכבד את בני האדם זולתנו. אם איננו מוכנים

להקשיב לזולת – אֵל נבקש מה' להקשיב לנו. אם איננו נכונים לסלוח לזולת – בֵּל נבקש מה' לסלוח לנו. לדעת את ה' הוא לשאוף לחקותו; ופירוש הדבר, כפי שהראו לנו ירמיהו והרמב"ם, הוא לנהוג בחסד, במשפט ובצדקה בארץ.